

پردیس دانشگاهی

معماری

طراحی کتابخانه مرکزی گیلان

از:

دانوش وهابی مقدم

استاد راهنما:

مهندس علی طاهر نیان

شهریور ۱۳۹۳

طراحی کتابخانه مرکزی گیلان

دانوش وهابی مقدم

کتابخانه های عمومی در عصر حاضر تحول یافته و از نهادی فرهنگی با فضایی برای نگهداری از کتاب ها، میراث فرهنگی و به طور کلی تاریخ و فرهنگ، به فضایی اجتماعی، تعاملی و رسانه ای تبدیل شده اند که نه تنها فناوری های نوین در آنها جایگاهی می یابند بلکه به عنوان صحنه ی تعامل شهروندان و دانش و فرهنگ عمومی در صورت نوین خود، ظهور می یابند. در راستای این تحول، با توجه به پیشینه ی غنی فرهنگی گیلان، رشد جمعیت، تغییرات اجتماعی، پیشرفت و دگرگونی چشمگیر رسانه ها، و انتظارات نسل جوان، در جهت ایجاد مجموعه ای برخوردار از جاذبه های نوین و پاسخگوی نیازهای امروزی، طراحی " کتابخانه ی مرکزی گیلان" مدّ نظر قرار گرفته است. در پی مطالعات اولیه پیرامون فرصت ها و چالش های فرا راه کتابخانه در جامعه ی اطلاعاتی به منظور برآورد دیدگاه کاربران بالقوه ی این کتابخانه انجام پژوهشی میدانی با روش توصیفی - پیمایشی توسط پرسشنامه در نظر گرفته شد. نمونه گیری به شیوه ی تصادفی طبقه بندی شده بر مبنای نتایج آماری حاصل از سر شماری ۱۳۹۰ کشور با توجه به نسبت جنسی، توزیع جمعیتی در گروه های متفاوت سنی و درصد نسبی افراد دارای تحصیلات عالی صورت پذیرفت. نتایج این بررسی و مطالعات مقدم برآن حاکی از ضرورت وجود فضاهای کاربری رایانه و اینترنت، فضای خدمات چند رسانه ای، و فضاهای جنبی- رفاهی بوده که به هنگام تخصیص فضاهای مورد نیاز در فرآیند طراحی لحاظ گردیده است. جایگاه برگزیده با مساحتی قریب ۵۰۰۰ متر مربع در جوار میدان شهرداری، مرکز و قلب شهر رشت، و در نزدیکی مراکز آموزشی و فرهنگی گوناگون قرار دارد. در این طراحی علاوه بر توجه به تامین نیازهای عملکردی کاربران، جنبه های مطرح معماری پایدار و همسویی معانی قابل ادراک محیط مورد نظر با ساختار معماری بومی و فرهنگی منطقه مورد توجه واقع شده است.

کلید واژه ها: کتابخانه عمومی، کتابخانه در جامعه ی اطلاعاتی، معماری پایدار، طراحی کتابخانه.

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۵	۱. کلیات پژوهش
۹	۲. چارچوب نظری
۱۰	۱,۲. کتابخانه و انواع آن
۱۵	۲,۲. کتابخانه در ایران
۲۴	۳,۲. فرصت ها و چالش های فراراه کتابخانه در جامعه ی اطلاعاتی
۳۶	۴,۲. نمونه ای کارآمد
۳۹	۳. معماری پایدار
۴۱	۱,۳. پیدایش
۴۴	۲,۳. مبانی و کاربردها
۴۸	۳,۳. معماری پایدار از منظر پایداری فرهنگی
۵۰	۴,۳. معماری پایدار از منظر پایداری اجتماعی
۵۲	۴. روش، یافته ها و تحلیل پژوهش میدانی
۵۳	۱,۴. هدف و روش
۵۳	۲,۴. نتایج و تحلیل
۶۹	۵. مشخصه های طرح
۷۰	۱,۵. موقعیت جغرافیایی
۷۰	۲,۵. اقلیم

۷۰

۳,۵. کلانشهر رشت

۷۳

۴,۵. رویکرد

۹۱

۶. مجموعه نقشه ها

۹۷

۷. فهرست منابع

۱۰۷

پیوست ۱. کتابخانه مرکزی سیاتل، پلان ها

۱۱۶

پیوست ۲. پرسشنامه

فهرست جدول ها

۲۳	جدول ۱-۲. کتابخانه های مرتبط با پایگاه اطلاع رسانی کتابخانه های ایران
۴۵	جدول ۱-۳. روش های کاربردی در اقتصاد منابع
۴۷	جدول ۲-۳. روش های کاربردی در طرح چرخه ی حیات
۴۷	جدول ۳-۳. روش های کاربردی در طراحی انسانی
۹۰	جدول ۱-۵. فضاهای تخصیص یافته در طرح

فهرست شکل ها

- شکل ۲-۱. جایگاه و نمای خارجی کتابخانه مرکزی سیاتل ۳۶
- شکل ۲-۲. نمونه هایی از فضاهای داخلی ۳۷
- شکل ۲-۳. تفکیک کاربری طبقات و مسیر گذر کلی در کتابخانه ۳۸
- شکل ۳-۱. لانه ی موریانه ۴۱
- شکل ۳-۲. نمونه های بومی از طراحی پایدار ۴۲
- شکل ۳-۳. خانه بر آبشار، اثر فرانک لویید رایت ۴۳
- شکل ۳-۴. مرکز فرهنگی ژان ماری ژیبائو ، اثر رنزو پیانو ۴۳
- شکل ۳-۵. گنبد رایشتاگ، اثر نورمن فاستر ۴۳
- شکل ۳-۶. چارچوب مفهومی طراحی پایدار و پرهیز از آلاینده سازی در معماری ۴۵
- شکل ۴-۱. توزیع سنی افرادی که مورد پرسش قرار گرفته اند ۵۴
- شکل ۴-۲. میزان تحصیلات افرادی که مورد پرسش قرار گرفته اند ۵۴
- شکل ۴-۳. میزان اهمیتی که افراد برای تأسیس کتابخانه مرکزی قائل شده اند ۵۵
- شکل ۴-۴. تعداد دفعات مراجعه به کتابخانه در طول ماه ۵۵
- شکل ۴-۵. منابعی که غالباً مورد استفاده واقع می شوند ۵۶
- شکل ۴-۶. میزان جوابگویی نیازها توسط کتابخانه های عمومی موجود ۵۶
- شکل ۴-۷. میزان اهمیت ارائه خدمات رایگان کتابخانه ای در ارتقای سطح آگاهی و دانش عمومی ۵۷
- شکل ۴-۸. میزان تاثیر کتابخانه های عمومی در ترغیب افراد جامعه برای فراگیری در طول عمر ۵۷
- شکل ۴-۹. میزان تاثیر کتابخانه های عمومی در پیشرفت تحصیلی ۵۸
- شکل ۴-۱۰. اهمیت کتابخانه های عمومی در امر پژوهش ۵۸
- شکل ۴-۱۱. اهمیت تنوع و تعدد منابع چاپی ۵۹
- شکل ۴-۱۲. اهمیت تنوع و تعدد کتاب های الکترونیکی (e-book) ۵۹
- شکل ۴-۱۳. اهمیت تنوع و تعدد کتاب های صوتی و موسیقی به صورت CD یا امکان دانلود ۶۰

- شکل ۴-۱۴. اهمیت تنوع و تعدد فیلم و منابع تصویری به صورت DVD یا امکان دانلود ۶۰
- شکل ۴-۱۵. اهمیت تنوع و تعدد منابع و مآخذی نظیر روزنامه، مجله، ماهنامه و فصلنامه ۶۱
- شکل ۴-۱۶. اهمیت دسترسی به راهنما به منظور یاری دانش آموزان و دانشجویان در انجام تکالیف درسی/پژوهشی ۶۱
- شکل ۴-۱۷. اهمیت دسترسی به رایانه و اینترنت ۶۲
- شکل ۴-۱۸. اهمیت دسترسی به اینترنت بی سیم (Wi-Fi) ۶۲
- شکل ۴-۱۹. اهمیت دسترسی به راهنما برای یاری در استفاده از رایانه و اینترنت ۶۳
- شکل ۴-۲۰. اهمیت وجود دوره های آموزش رایانه و اینترنت ۶۳
- شکل ۴-۲۱. اهمیت وجود وب سایتی به منظور جستجوی منابع، درخواست و یا تمدید کتاب و سایر منابع ۶۴
- شکل ۴-۲۲. اهمیت ارائه خدمات کارایی و تدوین پیشینه ی تحصیلی و کاری (رزومه) ۶۴
- شکل ۴-۲۳. امکان خرید و یا پرینت منابع منتخب ۶۵
- شکل ۴-۲۴. اهمیت وجود فضایی به منظور نمایش آثار هنری ۶۵
- شکل ۴-۲۵. اهمیت وجود فضایی به منظور معرفی فرهنگ و تاریخ گیلان ۶۶
- شکل ۴-۲۶. اهمیت وجود فضایی آرام به منظور مطالعه، درس خواندن یا پژوهش ۶۶
- شکل ۴-۲۷. اهمیت وجود فضایی به منظور نمایش فیلم های منتخب ۶۷
- شکل ۴-۲۸. اهمیت وجود فضایی به منظور نگهداری کودکان ۶۷
- شکل ۴-۲۹. اهمیت وجود فضایی برای گردهمایی ۶۸
- شکل ۴-۳۰. امکان استفاده از بوفه و چایخانه ۶۸
- شکل ۵-۱. نمودارهای آب و هوایی شهر رشت ۷۵
- شکل ۵-۲. کتابخانه مرکزی در ارتباط با سایر مراکز شهری ۷۶
- شکل ۵-۳. عوامل مؤثر در گزینش جایگاه کتابخانه مرکزی ۷۶
- شکل ۵-۴. اهمیت شرایط زمین در گزینش جایگاه ۷۷
- شکل ۵-۵. برنامه ریزی تقسیم فضاها ۷۸
- شکل ۵-۶. تلطیف فضا ۷۹
- شکل ۵-۷. دسترسی به جایگاه مورد نظر ۸۰
- شکل ۵-۸. مرکزیت سایت در شهر رشت ۸۱

- شکل ۵-۹. موقعیت سایت نسبت به سایر مراکز شهری مطرح ۸۲
- شکل ۵-۱۰. تقارن در پلان ساختمان شهرداری ۸۳
- شکل ۵-۱۱. تقارن بخش ورودی و شاخص شدن آن به موجب قرارگیری در عطف دو ضلع بنا در ساختمان اداره پست ۸۳
- شکل ۵-۱۲. دعوت کنندگی در عقب نشینی ورودی و قرینگی در اجزا در ساختمان اداره پست ۸۴
- شکل ۵-۱۳. خطوط افقی بارز در نمای ساختمان شهرداری ۸۴
- شکل ۵-۱۴. موقعیت سایت در غرب منطقه ۳ رشت ۸۵
- شکل ۵-۱۵. موقعیت سایت در بخش مرکزی رشت ۸۶
- شکل ۵-۱۶. محدوده سایت در نزدیکی میدان شهرداری ۸۶
- شکل ۵-۱۷. عمارت پست در همجواری سایت ۸۸
- شکل ۵-۱۸. دیدهای سایت به محیط ۸۹

فهرست نقشه ها

۹۲	۱. پلان طبقه همکف
۹۲	۲. پلان طبقه اول
۹۳	۳. پلان طبقه دوم
۹۳	۴. پلان طبقه سوم
۹۴	۵. برش A-A
۹۴	۶. برش B-B
۹۴	۷. نمای شمالی
۹۵	۸. نمای جنوبی
۹۵	۹. نمای شرقی
۹۶	۱۰. نمای غربی
۹۶	۱۱. نماهای سه بعدی

مقدمه

قویترین و یا باهوش ترین گونه ها زنده نمی مانند،

بلکه آنهایی که به تغییر واکنش نشان می دهند باقی خواند ماند!^۱

چارلز داروین^۲

"کسانی که قبل از میانه ی دهه ی ۹۰ میلادی کتابخانه ای طراحی کرده اند، بازنگری مفهوم این نهاد سنتی را موجب نشده اند، بلکه تنها آن را در یک بسته بندی تازه ارائه داده اند". این گفته ی معروف کول هاس^۳، معمار بنام هلندی و استاد دانشگاه هاروارد است که در مطلبی پیرامون مشروعیت وجود کتابخانه ابراز می دارد [Mattern, 2007]. وی مدعی است که در بازنگری نهاد کتابخانه در جامعه ی نوین اطلاعاتی توجه به فرم در اولویت نمی باشد بلکه مفهوم ساختاری و پایه ای آن است که باید مورد توجه قرار گیرد.

بسیاری از پژوهشگران در طول دهه ی ۸۰ و ۹۰ میلادی معتقد بودند که با پیشرفت فناوری و گسترش جامعه ی اطلاعاتی کتابخانه ها از مکانی فیزیکی برای جمع آوری کتاب به مکانی مجازی تبدیل خواهند شد. در سال ۱۹۹۶، ویلیام میچل^۴ اظهار می داشت که: "نمای کتابخانه در خیابان بلومزبری^۵ و ساخته شده از سنگ نخواهد بود، بلکه متشکل از پیکسل ها و بر میلیون ها نمایشگر در سرتاسر دنیا خواهد بود. دیگر چیزی برای گذاشتن نمایی زیبا و با شکوه نخواهد ماند و فضای مجازی دیجیتالی جایگزین فضای حقیقی انسانی خواهد شد [Mitchell, 1996]. امروزه این پیش بینی به حقیقت نپیوسته بلکه هنگامی که از کتابخانه سخن به عمل می آید، این دیدگاه مطرح است که فضای مجازی دیجیتالی در چارچوب فضای مادی و حقیقی انسانی شکل می پذیرد.

در طراحی یک ساختمان برای کتابخانه ای امروزین این سؤال مطرح است که: چه دلیلی برای بنای این ساختمان وجود دارد؟ این سؤالی بود که از مدیر پروژه ی کتابخانه و مرکز اسناد ملی کیک^۶، لیز بیسونت^۷، پرسیده شد. عین سؤال این بود که: چرا با وجود گسترش و فراگیری اینترنت، مهم است که ساختمانی برای ترویج فرهنگ وجود داشته باشد در حالی که می توان این دستاورد را از راه های نو و خلاقانه بدست آورد؟ پاسخ او در اواسط دهه ی ۹۰ و شروع قرن ۲۱ برای خود جایگاهی پیدا کرد. این پاسخ در راستای متقاعد کردن منتقدین بود که وجود یک کتابخانه ی فیزیکی در عصر دیجیتالی حاضر، بیش از پیش لازم می باشد. او گفت: "می دانید... حس مکان چیز دیگریست، منظور من این است که امروزه کتابخانه ها به سرعت به مراکز شهر ها تبدیل می شوند و این جالب است چون دیگر آنها کتابخانه های سنتی نیستند. آنها مکانی نیستند که تنها مردم بیایند کتابی بگیرند و بروند.

¹ "It is not the strongest of the species that survives, nor the most intelligent, but the one most responsive to change"

² Charles Darwin

³ Rem Koolhaas

⁴ William J. Mitchell

⁵ Bloomsbury

⁶ Bibliothèque et Archives Nationales du Québec

⁷ Lise Bissonnette

کتابخانه های نوین جایی هستند که مردم می توانند چندین ساعت در آن بمانند، به جستجو بپردازند و در همایشی شرکت کنند. نکته ی مهم آنست که همه چیز رایگان است. در آنها ممکن است نمایشگاهی برگزار شده باشد و بتوانید از آن دیدن نمایید و یا با کتابداران به صحبت بنشینید و در تحقیقاتی شخصی از تخصص آنها بهره بجوید. این مکانی کاملاً متفاوت است، مکانی اجتماعی" [Mickiewicz, 2011].

هدف کتابخانه ها دیگر تنها نگهداری و گسترش و ترویج فرهنگ و تاریخ نیست و کتابدار دیگر نمی تواند تنها یک نگهبان بایگانی کتابخانه باقی بماند، لازم است کتابخانه ها به مکانی آزاد برای تجمع جامعه مبدل گردند و کتابداران علاوه بر دانش تخصصی از مددکاری اجتماعی و سازمان دهی انجمن ها نیز سر رشته داشته باشند.

البته، بازنگری تحوّل در نهاد کتابخانه در سابقه ی تکوین کتابخانه ها پیش از این هم روی داده است. ایده ی کتابخانه ی نوین در سال ۱۵۲۳ میلادی هم مطرح بوده است؛ زمانی که خانواده ی بازرگانِ مدیسی^۱ دست به تأسیس کتابخانه ی لارنتیان^۲ در شهر فلورانس ایتالیا زد. بنای این کتابخانه در آن زمان اساساً به عنوان اظهاریه ای سیاسی به منظور ارتقاء وجهه ی اجتماعی خانواده ی مدیسی در جامعه ی شدیداً طبقاتی ایتالیا در دورانی صورت گرفته است که معماری کتابخانه منعکس کننده ی ارتباط کتاب و قدرت بوده است. شهرت کتابخانه ی لارنتیان نه تنها به اعتبار معمار و سازنده آن، میکِل آنژ^۳، بلکه به خاطر استفاده نوآورانه و خلاقانه ی او از فضا است که انقلابی در زمان خود بشمار می رفته است [Lotz & Howard, 1995]. کتابخانه ها این فرم پدید آمده ی معبد دانش را تا مدت های مدید، حتی در دوره روشنگری^۴ که هویت سیاسی اشان تدریجاً از ارتباط با قدرت به سمت ویژگی های دموکراتیک گرایش پیدا کرده بود، دنبال می کردند.

با گسترش تأثیر فناوری های نوین رسانه ای، افزایش انتظارات و در نتیجه نیاز مردم به دسترسی و بکارگیری آزادانه و برابر به اینگونه فناوری ها، اهمیت ایجاد فضایی به منظور پاسخگویی به این خواسته ها را بیشتر می سازد. نمی توان در مورد فناوری سخن گفت و در مورد نوعی از دسترسی صحبت نکرد و از سویی دیگر نمی توان تصور کرد که نهادی جز کتابخانه به عنوان عامل اولیه ی دسترسی شناخته شود. به اعتقادِ مارتین هند^۵، واژه ی "دسترسی" در گفتمان روزمره و آکادمیک فراگیر شده است و با نظر به مزیت ها و نابرابری ها از دیدگاه اخلاقی، محرومیت ها را به نفع برخوردارانی در تمام زمینه های زندگی اجتماعی مطرود می شمارد. این نظر، چرخشی کلی از "مالکیت" به سوی "دسترسی" در اقتصاد تجربی نوین به شمار می آید. در این دیدگاه "دسترسی" به توصیفی غالب از فرهنگ دیجیتالی تبدیل شده است. اوج این دسترسی در پروژه فضای دیجیتالی^۶، که در دانشگاه M.I.T. طراحی و توسعه پیدا کرده و در بیش از ۱۰۰۰ مؤسسه در سطح جهان کاربرد یافته، متبلور شده است [Pontin, 2013]. بدون دسترسی، کتابخانه ها از انجام رسالت اساسی خود که همانا گسترش و اشاعه ی دانش و میراث فرهنگی است باز خواهند ماند. چنین وظایفی تنها در صورت دسترسی به دانش و اطلاعاتی که در حال گسترش به گونه ی دیجیتالی است امکان پذیر می باشد. دسترسی ای که با پیدایش و همه گیری فناوری های نوین اطلاعاتی و رسانه ای تسهیل شده است [Hand, 2008].

¹ Medici

² Laurentian Library (Biblioteca Medicea Laurenziana)

³ Michelangelo

⁴ Age of Enlightenment

⁵ Martin Hand

⁶ DSpace

این مطلب بدین معنی است که کتابخانه‌ها تحول یافته‌اند و از نهادی فرهنگی با فضایی برای نگهداری از کتاب‌ها، میراث فرهنگی و به طور کلی تاریخ و فرهنگ، به فضایی اجتماعی، تعاملی و رسانه‌ای تبدیل شده‌اند که نه تنها فناوری‌های نوین در آنها جایگاهی می‌یابند بلکه به عنوان صحنه‌ی تعامل شهروندان و دانش و فرهنگ عمومی در صورت نوین خود، برای عموم قابل دسترس می‌باشند؛ فضایی برای تمرکز شبکه‌ها و سیستم‌هایی که روز به روز به سوی عدم تمرکز پیش می‌روند. این تغییرات موجب می‌شود که مردم همچنان بتوانند همچون گذشته از خواندن کتاب (گونه‌ی سنتی) لذت ببرند و یا خود را با فناوری‌های نوینی که ارائه شده‌اند آشنا سازند. علاوه بر این، دسترسی به اینترنت با سرعت نسبتاً زیاد در جوار سایر امکانات در چنین مکانی به مثابه پاتوقی عمومی با حیثیت اجتماعی، که مشخصه‌ی چنین کتابخانه‌ایست، خود می‌تواند راهکاری مؤثر در جهت کاهش محفل‌گرایی خانگی به عنوان معضلی رو به رشد که اغلب با اشکال بسیار گسترده‌ای از آسیب (مواد مخدر و ...) برای نسل جوان همراه است [فکوهی، ۱۳۹۲]، باشد.

با توجه به ضرورت‌های مطرح شده در مورد کتابخانه‌ی امروزی و نظر به پیشینه‌ی غنی فرهنگی گیلان و تأسیس کهن‌ترین کتابخانه مستقل عمومی کشور در شهر رشت [پورا احمد جکتاجی، ۱۳۹۱]، و با توجه به رشد جمعیت^۱، تغییرات اجتماعی، پیشرفت و دگرگونی چشمگیر رسانه‌ها، و انتظارات نسل جوان امروزی، فقدان مجموعه‌ای برخوردار از جاذبه‌های نوین و در خور اهداف عالی "جمعیت نشر فرهنگ گیلان"، که بانی کتابخانه ملی رشت بوده‌اند، به طور بارزی احساس می‌شود. در طراحی "کتابخانه‌ی مرکزی گیلان" علاوه بر توجه به تامین نیازهای عملکردی کاربران، جنبه‌های معماری پایدار مدنظر بوده و همسویی معانی قابل ادراک محیط مورد نظر با ساختار معماری بومی و فرهنگی منطقه مورد توجه واقع شده است.

---

^۱کلان شهر رشت با جمعیتی فراتر از یک میلیون نفر، پُر جمعیت‌ترین شهر شمال ایران در گستره‌ی استان‌های گیلان، مازندران و گلستان بشمار می‌آید

فصل ۱

کلیات پژوهش

پدیده های الکترونیکی زندگی بشر را به طور کلی دگرگون و رؤیای کتابخانه های بدون کاغذ را به واقعیت نزدیک تر کرده است. امروزه تعریف *سواد اطلاعاتی*^۱ با تغییر روزافزون نوع منابع و فناوری ها پیچیده تر گشته، تعبیر ساده ی استفاده از منابع مرجع برای جستجوی اطلاعات تحول یافته، و *سواد چندگانه*^۲ شامل دیجیتال، تصویری، متنی، و فناورانه به مهارتی ضروری و تعیین کننده در این قرن بدل شده است. گسترش مداوم حجم اطلاعات، نیازمند آن است که افراد با کسب مهارت های فکری به توانائی های لازم برای آموختن شخصی دست پیدا کنند. میزان اطلاعات در دسترس موجب شده است که ضرورت فراگیری مهارت های گزینش، ارزیابی، و کاربرد مناسب و مؤثر اطلاعات از اهمیت ویژه ای برخوردار شود [AASL, 2007]. بر این اساس، کتابخانه ها با محیط جدیدی مواجهند که تغییرات غیر قابل پیش بینی و مداوم صفت ممیزه ی آن است. به منظور مواجهه با مقتضیات این محیط جدید، کتابداران به ایجاد ساختارهای سازمانی انعطاف پذیر، دارای عکس العمل سریع و متعاون گرایش یافته اند. لازمه ی کتابخانه ی امروزی، مرزهای باز و منعطف، اتخاذ دیدگاه کل انگارانه و تمرکز بر فرآیند یادگیری است تا بتوانند به مقتضیات محیط پیوسته متحول و متغیر، به سرعت واکنش نشان دهند [Ray, 2001].

در قرن ۲۱، انقلاب دیجیتالی نشانی از کاهش سرعت بروز نمی دهد. از این رو برای توجیه بقای هر نهادی در این دنیای اطلاعاتی نوین بایستی در ماهیت آن نهاد بازنگری صورت پذیرد. از آنجایی که کتابخانه ها از دیر باز نقشی مهم و کلیدی در جامعه ایفا کرده اند و از این قانون مستثنی نیستند، بایستی در فلسفه ها، اهداف، فعالیت ها و خدمات خود بازنگری کنند تا به سوی رشد و تکامل پیش روند.

در حالی که بعضی از افراد به آینده ی کتابخانه ها بدبین هستند، اما بسیاری کتابخانه هایی را متصور هستند که در آنها دیدگاه های نوین، فناوریهای روز و فضاهای منعطف و تازه برای استفاده ی مؤثرتر تمام کاربران در نظر گرفته شده باشد. این گفته ها همگی بدان معنی است که کتابخانه ی نوین بایستی احساس تعلق و تجربه ای نو را در هم ترکیب کند و به کاربران (خاص و عام) القا کند. این عوامل کاربران را برای بارهای متمادی به کتابخانه خواهد کشاند.

در این زمینه سؤالاتی مطرح می شود که کتابخانه ی قرن ۲۱ بایستی چگونه فضایی باشد و کدام نیازهای کاربران قرن ۲۱ را برآورده کند؟

آیا در حالی که کتابخانه بایستی به عنوان مرکزی فرهنگی - اجتماعی در راستای همکاری و تبادل نظر ایفای نقش کند، به فراهم کردن فضایی فیزیکی به منظور پیشرفت دانش، مهارت و دسترسی به منابع و مآخذ ادامه خواهد داد؟ آیا یکی از این نقش ها باید پر رنگ تر باشد؟ بسیاری به منظور مطالعه در فضایی آرام و فراهم سازی موقعیتی برای ارتباط با هم اندیشان خود به کتابخانه مراجعه می کنند، آیا این تجربه (که یکی از اهداف تاریخی کتابخانه بوده) با تبدیل شدن کتابخانه به مرکز انجمنی و یا درگاهی به دنیای مجازی به خطر خواهد افتاد؟

کتابخانه های آینده چگونه اطلاعات را دسته بندی، نگهداری و ارائه خواهند کرد؟

¹ Information literacy

² Multiple literacy

کتاب ها چه شکلی به خود خواهند گرفت؟ به صورت پایگاه های اطلاعاتی دیجیتالی و یا ژورنال های پژوهشی؟ چه گونه های نوینی از اطلاعات ممکن است پا به عرصه ی وجود بگذارند؟

آیا شیوه های نوین ضمیمه سازی، الگوریتم های پیشرفته ی جستجو و کتاب های شبکه ای نحوه ی یافتن، فراگیری و حتی روش خواندن ما را تحت تأثیر قرار خواهند داد؟

آیا دستگاه "چاپ در لحظه"¹ نحوه ی دسته بندی و چیدمان منابع کتابخانه ای را دچار تغییر می کند؟

آیا به جز فضای فیزیکی اختصاص داده شده به کتابخانه ها نقشی فرا فیزیکی برای کتابخانه ها و کتابداران به عنوان متصدی های اطلاعات و دانش در نظر گرفته می شود؟ آیا حرفه ی کتابداری ادامه خواهد یافت؟ چگونه؟

آیا کتابداران باید به متخصصان انفورماتیک، شبکه های اجتماعی، دولت الکترونیک و مدد کاران اجتماعی تبدیل شوند؟ و یا همانطور که بسیاری بیم دارند مبدل به افرادی شوند که به دلیل هزینه ی بالا توسط رایانه ها جایگزین شوند؟ آیا در نتیجه ی چنین کاری کیفیت، اعتبار و درستی اطلاعات کاهش نمی یابد و یا کاربران بسیاری را دچار مشکل نخواهد ساخت؟

پاسخگویی به چنین سؤالاتی است که بازنگری مفهوم کتابخانه را موجب شده و آن را با مفهوم و چهره ای نوین وارد قرن ۲۱ کرده است. پرداخت به این مفاهیم به همراه پیشینه و کلیاتی در مورد کتابخانه در فصل بعد که چارچوب نظری را در بر می گیرد بتفصیل ارائه شده است.

با توجه به ضرورت های مطرح در مورد کتابخانه ی امروزی و در نظر داشتن موقعیت امروزی کلانشهر رشت و رشد روزافزون آن، تأسیس کتابخانه ای مرکزی در خور پیشینه ی غنی فرهنگی گیلان اجتناب ناپذیر می نماید. بدیهی است که در طراحی آن علاوه بر توجه به تامین نیازهای عملکردی، جنبه های مطرح معماری پایدار و سازگاری آن با ساختار معماری بومی و فرهنگی منطقه بایستی مد نظر واقع شود.

زمین مورد نظر برای احداث این مجموعه، پارکینگ عمومی ابتدای خیابان سعدی در جوار میدان شهرداری واقع در شهر رشت، به مساحتی حدود ۵۰۰۰ متر مربع است، با موقعیتی که قابل دسترسی گروه های مختلف بوده و کانون حضور بسیاری از مجموعه های فرهنگی می باشد. جهت تعیین زیر فضاهای ضروری، علاوه بر تکیه بر منابع، از نظرات گروه های ذینفع با نظرخواهی از طریق مصاحبه بر مبنای پرسشنامه تدوین شده مدد گرفته شده است. هدف از این نظرخواهی کمک به یافتن پاسخی برای پرسش های زیر بوده است:

○ کتابخانه به چه قشری تعلق بیشتری خواهد داشت؟

○ کتابخانه چگونه فضایی خواهد بود؟

○ کتابخانه شامل چه فعالیت ها و تعاملات اجتماعی خواهد بود؟

¹ Print-on-demand

مجموع زیر فضاهای مورد نیاز جهت استفاده برای بخش های مختلف این مجموعه، شامل بخش های کودکان، جوانان و بزرگسالان، بخش چند رسانه ای^۱، بخش تاریخ و فرهنگ گیلان، بخش مراجع، فضای مطالعه، فضای گالری، بخش رایانه شامل واحد پشتیبانی کتابخانه های شهرستان ها، بخش های اداری و پشتیبانی، و فضای فعالیت های درآمدزا است.

در پی این فصل که باختصار کلیات پژوهش را در بر گرفته است، چارچوب نظری شامل پیشینه تحقیق به بررسی اجمالی انواع کتابخانه از جمله کتابخانه های عمومی، کودکان، آموزشگاهی، دانشگاهی، اختصاصی و ملی، سابقه کتابخانه در ایران در ادوار مختلف و فرصت ها و چالش های فرا راه کتابخانه در جامعه اطلاعاتی از جمله تغییر گونه های اطلاعاتی با گسترش فناوری و زمینه های استفاده از فن آوری نوین در کتابخانه ها در فصل ۲ مورد بحث قرار گرفته و نمونه ای کارآمد در این راستا معرفی شده است. فصل ۳، اجمالاً، به مبانی معماری پایدار پرداخته است. فصل ۴ به تحقیق میدانی به منظور آگاهی از نظرات کاربران بالقوه و نتایج و تحلیل آن اختصاص یافته، و سرانجام مشخصه های طرح با معرفی بستر طرح و تشریح رویکرد، احکام طراحی و توسعه ی طرح در فصل ۵، و مجموعه نقشه ها در فصل ۶ ارائه شده است.

---

¹ Multimedia Collections

فصل ۱

پارچه‌بندی نظری

۱.۲. کتابخانه و انواع آن

"خانه بدون کتاب مانند اتاق بدون پنجره است"

هنری وارد بیچر^۱

از "مطالعه" چه مفهومی در ذهن تداعی می شود؟ در پاسخ به این پرسش دو نوع رویکرد می توان داشت: رویکردی انفعالی که در آن مطالعه مربوط به زمان فراغت و بیکاری است و پر کردن ذهن از هر نوع مطلبی از روی ناچاری و یا بر عکس، رویکردی فعال که در آن فکر فرد از طریق مطالعه به مصاف افکار دیگر می رود. مطالعه از باب مفاعله است و همچون مسابقه، مشاعره، مناظره و مکالمه دو نفر یا دو طرف می خواهد. مطالعه ی یک طرفه نداریم. مطالعه در واقع دیالوگ است. گوهر فهم به عنوان بن مایه ی مطالعه، واقعه ای است منوط به دیالوگ، هم سخنی، گشودگی به متن و نزدیک ساختن افق خود به افق متن. طرفین باید پیرامون موضوعی با هم به چالش برخیزند. همانند مسابقه ای که فردی دیگر باید باشد تا با او مسابقه صورت گیرد، در اینجا طرف مقابل فرد مطالعه کننده، فرد مطلع و یا دانشمندی است که فکر و اندیشه ی خود را در کتاب و یا مقاله درج کرده است و فرد آن را آگاهانه انتخاب می کند تا با وی به گفت و گوی بی صدا بپردازد. همچنانکه در مسابقه هیچ فرد مبتدی به مسابقه نمی پردازد و قبلاً باید آموزش های لازم را دیده باشد و حداقل لازم را برای مسابقه فراهم کرده باشد، در مطالعه نیز افرادی که ذهن خالی دارند و کسانی که هیچ نمی دانند، نمی توانند مطالعه کنند و یا شرایط لازم را برای مطالعه ندارند. در آموزش سنتی، سواد مقدماتی لازم است و در آموزش الکترونیکی، سواد اطلاعاتی باید باشد تا طرف بتواند به مطالعه در محیط الکترونیکی بپردازد. بنابراین پیش شرط لازم برای مطالعه، داشتن سواد مقدماتی است برای مطالب عمومی، و داشتن سواد اولیه ی تخصصی است برای ورود به مطالعه ی منابع تخصصی. البته تشبیه مطالعه ی علمی و فکری به مسابقه از باب تشبیه معقول است به محسوس و آلا در این که مطالعه یا مطالعه کننده با اِشرافی که به موضوع دارد با هم عقیده های خود در علم و فکر همآوردی می کند امری است که کمتر می توان در آن تردید کرد [شقاقی، ۱۳۹۱؛ فدائی، ۱۳۹۱].

همچنانکه در مسابقه به وجود آوردن مکان مناسب که دارای امکانات همه جانبه است و نیز توجه به ذوق و سلیقه و زمان مناسب برای افراد، مهم و لازم است و برای این منظور باشگاه های دولتی و خصوصی و یا هر دو به وجود می آید تا بتوانند افراد بیشتری را به خود جذب کنند و آنها را آموزش دهند، در مطالعه نیز می باید چنین باشد. کتابخانه های عمومی و خصوصی، دولتی و غیر دولتی، با توجه به شرایط لازم باید وجود داشته باشند تا با فراهم کردن همه نوع امکانات، افراد را برای حضور در مسابقه ی فکری علاقمند کنند و آنها را به صحنه بکشانند. توجه به مسائل هنر و معماری و امکانات و دسترسی به کتابخانه ها از آن جمله است تا افراد را بیشتر به خود جذب کنند.

¹ Henry Ward Beecher